

स्थिति सूचक

वर्ष २६, अङ्क ४
फागुन २०७५

मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको
त्रैमासिक प्रकाशन

सन् २०७८ को मानव अधिकार स्थिति : समग्र मूल्याङ्कन

मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका निम्ति
**अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र
(इन्सेक) द्वारा प्रकाशित**

सम्पादन
मदन पौडेल

तथ्याङ्क विश्लेषण
अनुज केसी

व्यवस्थापक
शैलेस शर्मा

पोष्ट बक्स नं. २७२६
नागार्जुन नपा-१३, स्यूचाटार
काठमाडौं, नेपाल
फोन : ५२१८७७०
फ्याक्स : ५११८२५१
Email: insec@insec.org.np
Website: www.insecnlon

मुद्रक
ड्रिम ग्राफिक प्रेस
काठमाडौं

२७ औँ संस्करणको भूमिका

राजनीतिक स्थिरताको वर्ष

इन्सेकले नेपालको मानव अधिकार अवस्थाको अभिलेख गर्न सुरु गरेको २७ वर्ष पूरा भएको छ। २०४६ सालमा पुनर्स्थापना भएको प्रजातन्त्रसँगै सामाजिक न्याय र मानव अधिकार प्राप्तिका सन्दर्भमा आफ्नो अभियान थालेको इन्सेकले २०४९ सालदेखि मानव अधिकार बारे अभिलेख राख्न सुरु गरेको थियो। बितेका २७ वर्षमा नेपालमा राजनीतिक तथा सामाजिक परिवर्तनका सन्दर्भमा उल्लेख्य काम भए। यी सबै परिवर्तनका दस्तावेजको सङ्ग्रह इन्सेकले नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकमार्फत गर्दै आएको छ। इन्सेकले गरेको अभिलेख सशस्त्र द्वन्द्वपीडितको न्याय र परिपूरणका लागि, जनआन्दोलनका घाइते तथा गिरफ्तार र यातनापीडितका लागि राहत प्राप्त गर्ने माध्यममात्रै बनेनन्, सशस्त्र द्वन्द्वको औपचारिक समाप्तिका १२ वर्षपछिसम्म पनि यससम्बन्धी खोज तथा अनुसन्धान गर्नेका लागि भरपर्दो सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा तयार भए। अरु कैयौँ वर्ष यही अवस्था कायम रहने विश्वास हामीले लिएका छौं।

इन्सेकमा अभिलेखित तथ्य तथ्याङ्कका आधारमा भन्नुपर्दा सन् २०१८ मा राज्यपक्ष तथा अन्यपक्षबाट हुने मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनामा केही कमी आएको देखिए पनि महिलामाथि हुने हिंसा त्यसमध्ये पनि बलात्कारका घटना अघिल्लो वर्षको तुलनामा बढी भए। गत वर्ष ७ सय हाराहारीमा अभिलेख गरिएको बलात्कारका घटनाको सङ्ख्या यस वर्ष १ हजार ४ सयभन्दा बढी छ। अभि चिन्ताको विषय बालिकामाथि हुने बलात्कारका घटना पनि बढे। जसको विस्तृत जिल्ला विवरणमा पढ्न सकिन्छ।

महिलामाथि हुने घरेलु हिंसाका विभत्स घटना अभिलेखन भए। पत्नीको टाउकोमै भात घोप्ट्याइदिने, पन्युँ गाडिदिएर ज्यानै लिएका घटना बाहिर आए। परिवारकै सदस्यबाट मारिने महिला सय नाघे। भने जति दाइजो नल्याएको आरोपमा महिलाको हत्या तथा कुटपिट भएका घटना पनि उत्तिकै रहे। विगत केही वर्षदेखि भइरहेका इज्जतका नाममा महिलाको हत्या गर्ने घटना यस वर्ष पनि दोहोरियो।

नेपालका कारागारमा क्षमताभन्दा बढी कैदी/बन्दी राखिने समस्या यस वर्ष पनि दोहोरिए। २५ जना राख्न बनाइएको कारागार मा २ सय ३९ जना राखिएको, ३३ कैदी/बन्दीले एउटै शौचालयमा प्रयोग गर्नुपर्नेजस्ता बाध्यता त्यहाँ देखियो। कारागारका नयाँ भवन बनाउने, सुविधा थप्ने विषय चौथो मानव अधिकार राष्ट्रिय

कार्ययोजनामा समेटिएको भए पनि यसतर्फ खासै प्रगति भएको पाइएन ।

वर्षको सुरुमै अदालतमा दर्ता भएका सामान्य कुटपिट, बहुविवाह आदिका मुद्दा पनि वर्षको अन्तिमसम्म टुङ्गो लागेनन् । विद्यार्थी कुटने शिक्षकलाई कारबाही गर्ने आदेश दिनसमेत प्रशासनले एक वर्षसम्म

भ्याएन । ढिलो न्याय दिनु न्याय नदिनु जस्तै हो भन्ने मान्यतामा विश्वास गर्ने हो भने यस्ता पीडितले न्याय पाएनन् भन्न कुनै हिचकिचाहट हुँदैन । 'सत्य, सेवा सुरक्षा' प्रहरीसँग नङ र मासुको सम्बन्ध राख्ने तीन शब्दको वाक्यांश हो । तर सामान्य चोरीको आरोपमा पक्राउ परेकालाई पनि चर्को कुटपिट गर्ने र यातना दिने कार्यले यही वाक्यांशको बेइज्जती गयो ।

मुलुक तीनै तहको निर्वाचन भई राजनीतिक स्थायित्वको चरणमा प्रवेश गरेको छ । मौलिक हकहरू कार्यान्वयनका लागि १८ ओटा ऐन निर्माण भइसकेका छन् । संविधानले निर्देश गरेअनुसारका विभिन्न आयोग गठन प्रक्रियामा छन् । महासन्धिका प्रावधानहरूलाई सम्बोधन गर्नेगरी संविधान तथा कानूनमा मानव अधिकारका विषयलाई विशेष स्थान दिइएको छ । प्रहरीलाई प्रदान गरिने सबै आधारभूत तथा सेवाकालीन तालिमहरूमा मानव अधिकारको विषय समावेश गरिएको छ । सेनामा सकल दर्जालाई अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानून र मानव अधिकारसम्बन्धी प्रशिक्षण दिइँदै आएको छ ।

प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूले बनाउने कानून मानव अधिकारमैत्री बनाउने तथा दण्डहीनता उन्मूलन गरी भएका कानुनी व्यवस्थाको कार्यान्वयन प्रभावकारी बनाउने काम भने बाँकी छन् । छिटपुट कमजोरी सच्याउँदै संविधानको भावना र प्रावधानमात्र पछ्याउने हो भने पनि नेपालीको मानव अधिकार दबाब, अभाव र प्रभावबाट मुक्त हुने दिन टाढा देखिँदैन । अपेक्षा कार्यान्वयनको मात्र हो ।

यस वर्षको मानव अधिकार अवस्थाको साङ्गोपाङ्गो विश्लेषण गरिएको नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०१९ यहाँहरूको हातमा छ । यस पुस्तक तयार गर्ने क्रममा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाहरूको प्राथमिक सूचना अभिलेख गर्ने ७७ ओटै जिल्लाका प्रतिनिधि, पुस्तकलाई प्रकाशन चरणसम्म पुऱ्याउने वर्ष पुस्तक टोली, इन्सेकका अन्य कर्मचारी तथा यो पुस्तकलाई ओजिलो बनाउन योगदान गर्ने राजनीतिक दल, प्रशासन, न्यायालय, प्रहरी, नेपाली सेना अनि नागरिक समाजका अगुवाहरूको भूमिका सराहनीय छ । नेपालको मानव अधिकार अभिलेखको पुनित कार्यमा हामीलाई सन् १९९२ देखि सघाउने नर्वेजियन दूतावास, इन्सेकको संस्थागत परियोजनामा सहयोग पुऱ्याउने Bread for the world, गभर्नेन्स फ्यासिलिटी तथा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगी दाताहरू धन्यवादका पात्र छन् । अन्त्यमा मानव अधिकार अभिलेख तथा विश्लेषणमा हामीलाई सघाउने सम्पूर्णप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

२०७५ फागुन ७

डा. इन्दिरा श्रेष्ठ
अध्यक्ष

सन् २०१८ को मानव अधिकार स्थिति : समग्र मूल्याङ्कन मानव अधिकार संरक्षण र प्रवर्धनको अपेक्षा

१

परिचय

नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकको २७ औं संस्करण प्रकाशन गरेका छौं । मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका तथ्य-तथ्याङ्कलगायत कार्यपालिका, न्यायपालिका र व्यवस्थापिकाले मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनमा खेलेको भूमिका यसपुस्तकमासमावेश छ । प्रकाशित सामग्रीले मानव अधिकारको सूक्ष्म विश्लेषण गर्न सघाउ पुर्‍याउने हामीले अपेक्षा गरेका छौं । इन्सेकका ७७ जिल्लामा रहेका प्रतिनिधि यस पुस्तकका त्यस्ता आधारस्रोत हुन जसले यो दस्तावेजलाई प्रत्येक वर्ष थप विश्वसनीय, थप खोजमूलक र थप सङ्ग्रहणीय बनाउँदै आएका छन् ।

इन्सेक प्रतिनिधि मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाको थलोमै पुगेर प्राथमिक सूचना त सङ्कलन गर्छन् नै, त्यसपछि घटनाको पुष्टि तथा पुनर्पुष्टिका लागि प्रहरी, स्थानीय प्रशासन, राजनीतिक दल, मानव अधिकारकर्मी तथा सम्बन्धित सङ्घ/संस्थासँग समन्वय र सहकार्य पनि गर्छन् । सातै प्रदेशमा स्थापना गरिएका कार्यालयको डाटाबेसमा तथ्य-तथ्याङ्क समाविष्ट गरिन्छ । अर्धवार्षिक सम्पादन भेलाबाट घटनाका अपुग पक्ष केलाइन्छ भने वर्षको अन्तिममा हुने सम्पादन भेलाबाट घटनाहरूलाई अन्तिम रूप दिइन्छ । मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटना एउटा पनि नछुटोस् तर निर्दोष एकजना पनि नमुछियोस् भन्नेप्रति गम्भीर हेक्का राखिन्छ । त्यसैले यी विभिन्न चरण पार गर्दै प्रकाशन हुने नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले प्रचलित अभिलेखीकरण प्रक्रियामार्फत देशको समग्र मानव अधिकार अवस्था उजागर गर्छ ।

सन् १९९२ देखि हरेक वर्ष प्रकाशन हुने नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०१९ यसको २७ औं संस्करण हो । नेपालमा सन् १९९० पछि सुरु भएको प्रजातान्त्रिक अभ्यासका क्रममा इन्सेकले

प्रजातन्त्र, मानव अधिकार र विधिको शासनप्रति समर्पित रहनेमात्र हैन, यसको सुदृढीकरणमा योगदान पनि पुर्‍याउँदै आएको छ । यो अवधिका राजनीतिक घटनाक्रम नियाल्दा प्रजातान्त्रिक सरकार गठन, माओवादी सशस्त्र द्वन्द्वका १० वर्ष र पुनर्स्थापित प्रजातन्त्रका ११ वर्षे अवधिका इन्सेकले आफूलाई एक सशक्त मानव अधिकार पहरेदारका रूपमा उभ्याउन सफल भएको छ । सन् १९९२ देखि हामीले विभिन्न कालखण्डमा उठाउँदै आएका मानव अधिकारका सर्वव्यापी सिद्धान्तानुरूप राज्यले गर्ने व्यवहार र आमनागरिकले प्राप्त गर्ने मानव अधिकारका विषयवस्तुले नै प्राथमिकता पाइरहेका छन् । यिनै विषयवस्तुको निरन्तरताको क्रम यस वर्ष पनि जारी रह्यो ।

यो दस्तावेजले हरेक वर्ष विभिन्न निकायले मानव अधिकारका क्षेत्रमा निर्वाह गरेका भूमिका जस्ताको तस्तै पस्कने गर्छ । नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०१९ ले पनि बितेको वर्ष अर्थात् सन् २०१८ मा कार्यपालिका, न्यायपालिका र व्यवस्थापिकाले मानव अधिकार संरक्षण र संवर्द्धनमा देखाएका चासो तथा भूमिकाको विश्लेषणात्मक प्रस्तुति समेटेको छ । त्यसबाहेक सातैओटा प्रदेशको प्रतिनिधित्व हुनेगरी आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी आलेखले यो वर्ष पनि निरन्तरता पाएका छन् । जिल्लागत घटनाको प्रवृत्ति र सङ्ख्या समावेश छ । वर्ष पुस्तक एकोहोरो संवादमा विश्वास गर्दैन । त्यसैले यसले प्रतिक्रिया र धारणालाई पनि उत्तिकै महत्त्व दिने गर्छ । त्यसैले दस्तावेजले समेटेका यी र यस्तै सामग्री अनि तथ्याङ्क नेपालको मानव अधिकार अवस्था भल्काउने दर्पणका रूपमा आमजनमानसले स्वीकार गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

सन् २०१८ र मानव अधिकारका मूलभूत विषय

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (नेकपा) को सरकार गठन भएको एक वर्ष पूरा हुन लागेको

तालिका १ : सन् २०१८ मा घटना अनुसार पीडित सङ्ख्या प्रदेशका आधारमा

घटनाको प्रकार	प्रदेश १	प्रदेश २	प्रदेश ३	प्रदेश ४	प्रदेश ५	प्रदेश ६	प्रदेश ७	जम्मा
अपहरण	१०	६	४		७		१	२८
गिरफ्तारी	४३		११	२०	१४	७	७	१०२
कुटपिट	३६	१९	८	५१	१६	६७	३५	२३२
बाल अधिकार	२३९	२११	२८३	१३०	२४८	८७	५०	१२४८
हिरासत वा थुनामा मृत्यु			१		१			२
जेलमा मृत्यु			१		३			४
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार	२	१	३	१	२	१		१०
अमानवीय व्यवहार	५	५	१	१	१३	४	७	३६
घाइते	२५	३४	९	५	१	१७	११	१०२
हत्या	५९	६९	५५	२४	६७	२७	२७	३२८
जातीय विभेद	४	१०	६	४	१७	१४	७	६२
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	४	४	३३	२७		५	४	७७
धम्की	१	६	२	९	७	११		३६
यातना	१	१	५		४	५	३	१९
महिला अधिकार	४१९	२३५	३९७	३६८	७३६	२५७	४१२	२८२४
जम्मा	८४८	६०१	८१९	६४०	११३६	५०२	५६४	५११०

छ। जसलाई नेपालको लोकतान्त्रिक इतिहासमै सबै भन्दा बलियो सरकारका रूपमा अर्थ्याउँदै आएको छ। यो सरकारले 'समृद्ध नेपाल : सुखी नेपाली' को नारा अघि सारेको छ भने नीति तथा कार्यक्रम, बजेट आदि पनि यही नाराको वरिपरि घुमेका दाबी सरकारी पक्षको रहँदै आएको छ। संविधानसभाद्वारा निर्मित नेपालको संविधान, २०७२ ले व्यवस्था गरेअनुरूप गत वर्ष तीनै तहको निर्वाचन सम्पन्न भयो। त्यसैले सन् २०१८ लाई सङ्घीयताको नौलो अभ्यास सुरु भएको वर्षका रूपमा लिन सकिन्छ। आम कौतुहलताबीच सुरु भएको सङ्घीय अभ्यासबारे मीठामात्र हैन, केही तीता अनुभव पनि सतहमा देखिए। अधिकारको खिचलो, दोहोरो कर, मनपरि सुविधाभोग जस्ता विषयले पनि प्राथमिकता पाए। त्यसैगरी सङ्घीय सरकारले प्रदेश सरकारको अधिकार कटौती गरेको, प्रदेश सरकारहरूको

सङ्घीय सरकारसँग अधिकार तथा अन्य मामलामा विवाद भएको, स्थानीय तहले आफूअनुकूल कानून निर्माण नभएको र अधिकार नदिइएको जस्ता गुनासो गर्न थालेका जस्ता विषय पनि सतहमा आए।

सानो सरकार, मितव्ययी व्यवहार, सही व्यक्ति सही पद, भ्रष्टाचारप्रति शून्य सहनशीलता, ढिलासुस्तीप्रति कठोर नीति, सुशासन तथा पारदर्शिता जस्ता विषयलाई प्राथमिकतामा राख्ने उद्घोष सरकारले गरेको थियो। गठन भएलगत्तै यातायात क्षेत्रको सिन्डिकेट हटाउन गरेको प्रयत्नले सरकारको लोकप्रियता हवातै वृद्धि भएको थियो। सर्वोच्च अदालतको आदेश र अन्य कैयौं ऐनविपरीत यातायात क्षेत्रमा कायम सिन्डिकेट, यही कारण यातायात व्यवसायीको मनपरी, बढ्दो सवारी दुर्घटना, थोत्रा गाडीमा चढ्नुपर्ने बाध्यता भोगेका नेपाली जनताले यो सरकारी निर्णयको स्वागत

गरे। सरकारी निर्णयको अवज्ञा गर्दै यातायात बन्दको घोषणा गरेका यातायात व्यवसायीलाई अत्यावश्यक ऐनअन्तर्गत गिरफ्तारसमेत गरियो। सरकारको यो कदमलाई नेपाली जनता र सञ्चार माध्यमले सहर्ष स्वीकार गरे। विडम्बना, त्यो खुसी दीर्घ हुन सकेन। उल्टै व्यवसायीसँग सरकारले सम्झौता गर्दा सरकारसँग जनताको अपेक्षामा ठेस पुग्यो।

सरकारी विकास बजेट खर्च नहुने, विकास निर्माणका काम ठेक्का लिने तर ठेक्काको प्रारम्भिक रकम लिएपछि बेपत्ता हुने, निर्माण काम वर्षौं अलपत्र पार्ने कार्यले यस वर्ष पनि निरन्तरता पायो। सरकारले यस्ता हर्कतविरुद्ध कठोर हुने सङ्केत केही निर्माण व्यवसायीलाई कानुनी दायरामा ल्याउने प्रयासबाट गरेको थियो। देशभरका विकास निर्माणकार्यरत्यसमा संलग्न निर्माणव्यवसायीको सूची तयार पार्न गृह मन्त्रालयले मातहतका जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूमा पत्राचार पनि गर्‍यो। केही निर्माण व्यवसायीलाई पक्राउसमेत गरी उनीहरूबाट समयमै निर्माण सम्पन्न गर्ने प्रतिबद्धतापछि रिहा गर्‍यो। ठेकेदारप्रति सहानुभूति राख्दै यस्तो गिरफ्तारीलाई गैरकानुनी भन्नेहरू पनि निकै निस्के। तर विकास निर्माणमा भइरहेको ढिलासुस्तीबाट आजित भएका नेपालीले सरकारको यो कार्यको समर्थन नै गरे। तर यो सुरुवाती प्रक्रिया पनि अवरुद्ध भयो। जससँगै जनतामा देखिएको आशाले निराशाको रूप धारण गर्‍यो।

नेपाली र चिनियाँ अधिकारीबीच २०७५ भदौ ११ गते भएको पारबहन सम्झौताको कार्यवधि (प्रोटोकल) मा हस्ताक्षरले नेपाललाई अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारका लागि चिनियाँ बन्दरगाह प्रयोग गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्‍यो।

सरकारले सुरु गरेको सामाजिक सुरक्षा योजनाले श्रमिकहरूको औषधि उपचार, स्वास्थ्य तथा मातृत्व सुरक्षा, दुर्घटना तथा अशक्तता सुरक्षाजस्ता विषय समेटेको छ जसले तल्लो तहका श्रमिकको जीवनमा दूरगामी असर पार्नेछ।

निर्वाचनका बेला जारी घोषणापत्रमा उल्लिखित कामहरू पूरा गर्ने सम्बन्धमा खासै काम हुन नसक्दा जनतामा असन्तुष्टि बढ्नु स्वाभाविक हो। यही असन्तुष्टिका आधारमा व्यक्त प्रतिक्रियालाई सरकारी नजरबाट षड्यन्त्र देख्ने काम भयो। कञ्चनपुरकी बालिका निर्मला पन्तको बलात्कारपछि हत्या प्रकरणको अनुसन्धानमा देखिएको लापरवाही होस् वा इन्काउन्टरका नाममा मानिस मारिनु जस्ता कार्य सरकारलाई अलोकप्रिय बनाउन पर्याप्त भए। नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालयका उपकुलपतिको विदेश भ्रमणमा रोक, राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टरका चिकित्सकमाथि गरिएको धरपकड, पूर्वमाओवादी बालसैन्य लेनिन बिष्टको विदेश भ्रमणमा रोक तथा राजधानीका विभिन्न ठाउँमा निषेधाज्ञा जारी गर्ने सरकारको निर्णय आलोचनाका विषय बने।

सन् २०१८ र मानव अधिकारका सवाल सङ्क्रमणकालीन न्याय

गत वर्षको मन्त्रिपरिषद् बैठकले एक वर्षका लागि थप गरेको सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोगको समयावधि यही माघ २७ गते सकियो। आयोगहरूको जिम्मेवारी द्वन्द्वपीडितका उजुरीउपर छानबिन गरी सत्य निरूपण गर्ने, दोषी पहिचान गरी कारबाहीका लागि सिफारिस गर्ने, पीडितको सुरक्षा तथा परिपूरणको व्यवस्था गर्नेलाग्यत थियो। तर, यी दुई आयोगका थपिएकोसमेत गरी चार वर्षे म्याद पीडितका उजुरी सङ्कलनमै बित्यो।

तत्कालीन विद्रोही पार्टी नै सरकारमा भएका बेला न्याय तथा परिपूरणका सवालले खासै महत्त्व पाउँदैनन् कि भन्ने त्रास द्वन्द्वपीडित, अधिकारकर्मी र

**तालिका २ : सन् २०१८ मा पीडित बालबालिकाहरूको सङ्ख्या
(उमेरका आधारमा)**

उमेर समूह	१-५	६-११	१२-१७	जम्मा
बालश्रम			२	२
बालविवाह			५१	५१
बेचबिखन तथा ओसारपसार	२	२१	४९	७२
विद्यालयमा शारीरिक सजाय	१	३	३८	४२
नवजात शिशुको हत्या	१८			१८
बलात्कार	६४	१७७	५७७	८१८
यौन दुर्व्यवहार	१६	६६	१६३	२४५
जम्मा	१०१	२६७	८८०	१२४८

नागरिक समाजमा कायम रह्यो। म्याद सकिन लागेका आयोगमा परेका उजुरीउपर न्याय हुने कुरामा विश्वस्त हुन सकिएन। आयोगले सङ्कलन गरेका उजुरी र निवेदन त्यसै खेर जान्छ वा अन्य कुनै निकायलाई बुझाइन्छ भन्ने जस्ता प्रश्न सरोकारवालाबाट व्यक्त भइरहे।

शान्ति सम्झौताको अभिन्न पाटोका रूपमा रहेको सङ्क्रमणकालीन न्यायको निरूपण पीडितलाई केन्द्रमा राखेर मात्रै हुनसक्छ भन्ने विषय विगतदेखिकै सरकारले नजरअन्दाज गरेजस्तो देखियो। पीडितमुखी ऐन कानुन बनाउन, न्याय निरूपणको संयन्त्रमा पीडितलाई केन्द्रमा राख्न मानव अधिकार संस्थालगायतले सरकारलाई गरेको पटक पटकको आग्रहलाई सरकारले बेवास्ता गरिरह्यो। सर्वोच्च अदालतको परमादेश विपरीत तयार पारिएका सङ्क्रमणकालीन ऐन र ऐनमा गरिएको व्यवस्था अनुसार गठन भएका संयन्त्रप्रति पीडितले कहिल्यै पनि सकारात्मक धारणा बनाएनन्।

सरकारले गणतन्त्र दिवसका अवसरमा कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कारागारमा रहेका तत्कालीन नेकपा माओवादीका नेता बालकृष्ण ढुङ्गेलको सजाय माफी गर्‍यो। ओखलढुङ्गाका उज्ज्वलकुमार श्रेष्ठको हत्या अभियोगमा नेता बालकृष्ण ढुङ्गेल कारागारमा थिए। ढुङ्गेलले आममाफी पाएसँगै पीडकहरूले उन्मुक्ति पाउने हुन् की भन्ने आशङ्का व्याप्त भयो।

सरोकारवालाबीच विश्वासको वातावरण निर्माण गर्न, आपसी सम्वादका माध्यमबाट सत्यको खोजी, अभियोजन र न्याय, मेलमिलाप, परिपूरण, संस्मरण तथा संस्थागत सुधार जस्ता सङ्क्रमणकालीन न्यायका नीतिगत मार्गचित्र तयार पार्न, सम्वाद र सहमतिको माध्यमबाट आवश्यक कानुन बनाउन द्वन्द्वपीडित साभा चौतारीले २०७५ मङ्सिर ५ गते एक बडापत्र प्रकाशन गरी माग गर्‍यो।

अनुपम मानिएको नेपालको शान्ति प्रकृयाका कतिपय सवालहरू समाधान शानदार तरिकाले सम्पन्न गरी नेपालले उदाहरणीय काम गरेको थियो। तर, शान्ति प्रकृयाको महत्त्वपूर्ण पाटोका रूपमा रहेका न्याय तथा हानिपूरणका सवाल ज्यूँका त्युँ रहे। राज्यले द्वन्द्वपीडितको विषयलाई अपनत्व गहण नगर्दासम्म यस विषयले निप्टारा पाउन कठिन हुने देखिएको छ।

तालिका ३ : सन् २०१८ मा मानव अधिकार रक्षक पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
गिरफ्तारी		३	३			
कुटपिट	१	१२	१३	८	३०	३८
अमानवीय व्यवहार	१	३	४		१०	१०
घाइते	२	३	५		४	४
हत्या				४	६	१०
जातीय विभेद				२	५	७
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार					१	१
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	८	१४	२२			
धम्की		२	२		१८	१८
जम्मा	१२	३७	४९	१४	७४	८८

शङ्काको घेरामा 'कथित' मुठभेड

सन् २०१८ मा भक्तपुरमा दुई, बुटवलमा दुई र सुनसरीमा एक गरी पाँच जनाको प्रहरीसँग भएको मुठभेडमा मृत्यु भएको घटना सार्वजनिक भयो।

काठमाडौँको काँडाघारीबाट ११ वर्षीय बालक निशान खड्कालाई अपहरण गरी हत्या गर्ने भनिएका दुई युवक मुठभेडमा मारिएको नेपाल प्रहरीले जनायो। तर ती युवकलाई प्रहरीले उनीहरूकै डेराबाट गिरफ्तार गरेको प्रत्यक्षदर्शीले इन्सेकलगायतका मानव अधिकार संस्थालाई बताएका थिए। पीडित युवाका परिवारजनले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमा छानबिनका लागि उजुरी पनि दिए। यसैगरी देवदह नपा-५ बस्ने २९ वर्षीय मनोज बुढामगर भनिने मनोज पुन र सिद्धार्थ नपा-६ बस्ने ४२ वर्षीय सोम आले २०७४ फागुन ९ गते प्रहरीको इन्काउन्टरमा मारिएको समाचार सार्वजनिक भयो। उनीहरूका परिवारले आफन्तजनको बाँच्न पाउने अधिकार हनन भएको बताए। मुठभेडमा मारिएका भनिएका घटनामा अपहरणकारी, गुण्डा नाइके, अने कौँ अपराधमा संलग्न भनेर प्रहरीले प्रचार/प्रसार

गर्ने गरेको छ। दण्डहीनताका कारण निम्तिएका अनेकौं विकृतिबाट वाक्क भएका तथा अनेकौं समस्या भोगिरहेका सर्वसाधारणले पनि अपराधीलाई मारेर प्रहरीले ठीकै गन्यो भन्ने प्रतिक्रिया व्यक्त गर्ने गरेका पाइन्छ। प्रहरीले आफूले गरेको गल्ती ढाकछोप गर्न यस्ता घटनालाई कथित मुठभेडको सङ्ज्ञा दिने गरेको छ। अपहरणमा संलग्न भएका व्यक्ति नै मारिएपछि थप अनुसन्धानको बाटो पनि बन्द भयो। अपहरित बालकलाई जीवित उद्धार गर्न नसक्ने प्रहरीले आफूबाट भएको यही कमजोरी लुकाउन अर्को ठूलो गल्ती गर्ने गरेको भन्न हिचकिचाउनु पर्दैन। एक त नेपालको कानूनले व्यक्ति हत्या गर्ने छूट कसैलाई दिएको छैन भने अर्कोतिर सस्तो लोकप्रियताका लोभमा गरिने गैरकानुनी कार्यले नेपाल प्रहरीको साख पनि उचो पाउँदैन।

बेवास्तामा सवारी दुर्घटना

सल्यानबाट तुलसीपुर आउँदै गरेको बस 'राम्री' भन्ने स्थानमा २०७५ पुस ६ गते दुर्घटना हुँदा बसमा सवार २२ जनाको घटनास्थलमै मृत्यु भयो भने एकजनाको उपचारका क्रममा। १४ जना घाइते भए। नेपालमा सवारी दुर्घटनाको कहलीलाग्दो रूप बुझ्न

वर्षको अन्तिमतिर भएको यो दुर्घटना नै काफी छ। सडकयात्रा गर्नुअघि सकुशल गन्तव्यमा पुगिन्छ कि पुगिँदैन भन्ने त्रासले सर्वसाधारण सताइने क्रम जारी छ।

नेपाल प्रहरीले सार्वजनिक गरेको तथ्याङ्कअनुसार २०७५ साउनदेखि मङ्सिरसम्म देशभर सवारी दुर्घटनाबाट १ हजार १ सय ७६ जनाको मृत्यु भयो। यसअघि २०७४ साउनदेखि २०७५ असार मसान्तसम्म देशभर १८ हजार ३४ यस्ता दुर्घटनामा जसमा परेर २ हजार ५ सय ४१ जनाले ज्यान गुमाए। प्रहरी भन्छ- सडक दुर्घटनाका कारण हरेक वर्ष दुई हजारको मृत्यु हुने गरेको छ। अभ डरलाग्दो तथ्याङ्क त मृत्यु हुनेको तीन गुणाभन्दा बढी चाहिँने हुने वास्तविकताले प्रस्तुत गर्छ।

स्वास्थ्य अधिकार

आफ्ना माग पूरा गराउने बहानामा स्वास्थ्यकर्मीले स्वास्थ्य संस्थामा पटक-पटक हडताल गर्दा बिरामी मर्कामा परे। डा. गोविन्द केसीको मागप्रति समर्थन जनाउन भन्दै देशभरका अस्पताल बन्द गरिए। अत्यावश्यक सेवा सञ्चालन ऐनमा स्वास्थ्य सेवा बन्द गर्न नपाइने व्यवस्था छ। स्वास्थ्य संस्था बन्द

तालिका ४ : सन् २०१८ मा ६० वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहका पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट		अन्यपक्षबाट		
	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
अपहरण				१	१
कुटपिट			१	६	७
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार			१		१
अमानवीय व्यवहार				३	३
घाइते			१		१
हत्या			११	१६	२७
जातीय विभेद				१	१
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	१	१			
जेलमा मृत्यु	१	१			
महिला अधिकार			५४		५४
जम्मा	२	२	६८	२७	९५

गर्ने जस्तो अमानवीय कार्य नेपालको संविधान तथा कानूनको ठाडो उल्लङ्घन हो। तर पनि आफ्ना माग पूरा गराउने नाममा स्वास्थ्य सेवा जस्तो अत्यावश्यक सेवा बन्द गर्दा हजारौं मानिसको जीवन जोखिममा पर्न सक्ने तर्फ स्वास्थ्यकर्मी सचेत भएको पाइएन। न त ऐन उल्लङ्घन गरी संवेदनशील संस्थामा हडताल गर्नेलाई सरकारले कारबाहीको दायरामै ल्याउन सक्थ्यो।

सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा हरेक स्वास्थ्य संस्थामा चिकित्सक पुर्‍याउने तथा एक वडा, एक स्वास्थ्य संस्थाको अवधारणा उल्लेख छ। तर ७ सय ५३ स्थानीय तहका अस्पताल, स्वास्थ्य संस्थामध्ये ४ सय ६९ अस्पताल, स्वास्थ्य संस्थामा अझै पनि डाक्टर नभएको स्वास्थ्य मन्त्रालय स्वयंले जनाएको छ। २ सय ८४ स्थानीय तहका अस्पतालमा मात्रै डाक्टर कार्यरत छन्। विशेषज्ञ चिकित्सक दुर्गम क्षेत्रमा जान आनाकानी गर्ने, भएका चिकित्सक पनि काज वा तालिमका नाममा लामो समयसम्म कार्यस्थल नजाने अनि यसरी नजाने र नबस्नेलाई कारबाही पनि नहुने जस्ता समस्याका कारण दुर्गम क्षेत्रका जनता संविधानप्रदत्त स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित भए।

स्वास्थ्य संस्थामा दरबन्दी अनुसार चिकित्सक व्यवस्था नहुनु, औषधि उपलब्ध नहुनु तथा चेतना अभावका कारण सामान्य रोगबाटै पनि ग्रामीण भेगमा धेरै मानिसको मृत्यु भएका घटना सार्वजनिक भए। सरकारी तयारी अभाव, महामारीको रूप लिन सक्ने रोगबारे चेतना नहुनु तथा नदिइनु जस्ता कारण यसका लागि जिम्मेवार रहे। तराईमा शीतलहरबाट ज्यान गुमाउन नपर्ने व्यवस्था मिलाउन वा जाजरकोटको रुघा, खोकी र ज्वरोले थप ज्यान लिन नपाउने बन्दोबस्त गर्न केन्द्रीय र स्थानीय सरकारका साथै सबै जनप्रतिनिधि र कर्मचारीले प्रयत्न गर्नुपर्छ। तर, यस्ता विषय कसैका चासोमा पर्न सकेनन्।

नेपाल सरकारको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता

यस वर्ष महिलाविरूद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद उन्मूलन महासन्धि (सिड)को स्वीजरल्याण्डको जेनेभामा आयोजित ७१ औं सेशनमा नेपालले प्रस्तुत गरेको छैटौं प्रतिवेदनमा छलफल भयो। छलफल कार्यक्रममा नेपाल सरकारको तर्फबाट महिला

बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्री थममाया थापाको नेतृत्वको उच्चस्तरीय प्रतिनिधि मण्डलको सहभागिता रहेको थियो। सिडको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचनात्मक विकास, महिला तथा बालिकामाथि हुने कुसंस्कारजन्य व्यवहारहरू, महिलाविरूद्ध हुने हिंसा, महिलाको शिक्षा, स्वास्थ्य, न्यायमा पहुँच, आमाको नाममा नागरिकता, महिला मानव अधिकार रक्षकको सवालबारे कमिटीका सदस्यले सवाल गरेका थिए। त्यसैगरी, नेपालमा विद्यमान बालविवाह, महिलाको कामको आर्थिक गणना, जातीय छुवाछूत, आदिवासी जनजाति महिलाका समस्याबारे सवाल गरिएको थियो। कार्यक्रममा उठेका सवालबारे नेपालको प्रतिनिधिमण्डलले नेपालमा भइरहेको सकारात्मक प्रयासबारे जानकारी दिँदै बाँकी रहेका सवालहरू क्रमशः पूरा गर्दै जाने प्रतिबद्धता गरेका थिए।

महिला हिंसाविरूद्धका गतिविधि अनुगमन गर्ने संयुक्त राष्ट्रसङ्घका विशेष प्रतिवेदक दुभराब्का सिमोनोभिच नेपालको १० दिवसीय भ्रमणमा मङ्सिर ३ गते काठमाडौं आइन्। भ्रमणका क्रममा उनले लिङ्गका आधारमा महिलाविरूद्ध हुने हिंसा, भेदभाव, आदिवासी, शरणार्थी महिला, शारीरिक रूपमा अक्षम महिला, आप्रवासी तथा ग्रामीण एवम् सुदूर क्षेत्रका महिलाका अवस्थाबारे जानकारी लिइन्। राष्ट्रसङ्घीय मानव अधिकार परिषद्बाट पहिलोपटक स्वतन्त्र अध्ययनका निम्ति खटिएको विशेष प्रतिवेदक सिमोनोभिचले महिला हिंसाविरूद्धका नेपालका ऐन कानून, नीति नियमबारे जानकारी लिनका साथै वरिष्ठ सरकारी अधिकारीहरूसँग भेटवार्ता गरिन्।

दिगो विकास लक्ष्य र कार्यान्वयनका चुनौती

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको नेतृत्वमा १७ ओटा लक्ष्यसहित सन् २०१६ देखि २०३० सम्मको समयावधिका लागि दिगो विकास लक्ष्य तय गरिएका छन्। यो विकास लक्ष्यले सहस्राब्दी विकास लक्ष्य भन्ने आफैँमा कुनै पनि प्रकारको कानुनी दायित्व सिर्जना गर्दैनन्। नेपाल सरकारले यस लक्ष्यमा तय गरिएका विकास लक्ष्यहरू आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरू प्राप्तिका लागि प्रतिबद्धता जनाएको छ जुन यी अधिकार उपभोगका लागि महत्त्वपूर्ण प्रस्थान बिन्दु हुन्।

सन् २०१७ मा घटनाका आधारमा पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट				अन्यपक्षबाट			
	महिला	पुरुष	नखुलेको	जम्मा	महिला	पुरुष	नखुलेको	जम्मा
अपहरण					३	१६		१८
गिरफ्तारी	३४	४४१		४६५				
कुटपिट	३०	५९		८९	४०	३३४		३६४
बाल अधिकार					६५६	३७		६८३
हिरासत वा थुनामा मृत्यु		४		४				
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार					३	९	१	१३
अमानवीय व्यवहार		१		१	४	३३		३६
घाइते	१	३८		३९	५३	१३३		१८६
हत्या		११		११	१४०	१०४		२४४
जातीय विभेद					१८	३७		४५
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	३८	९७	३३	१६८		४		४
धम्की		३		३	७	३६		३३
यातना	१	६		७				
महिला अधिकार	३			३	३५५८			३५५८
जम्मा	८६	६५९	३३	७७८	४५७९	७०३	१	५२८३

दिगो विकासका लागि विकासको कार्यसूचीका रूपमा राष्ट्रसङ्घ महासभाबाट अनुमोदित यी लक्ष्यले विकासलाई दिगो र विस्तृत बनाउन आवश्यक क्षेत्रहरू सबै समेटेको छ। जसले आधारभूत मानवीय आवश्यकता पूर्तिबाट कोही छुट्नु हुँदैन भन्ने मान्यता अङ्गालेको छ।

नेपाल पनि संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासभाको यस लक्ष्य निर्धारणमा सहभागी भएको छ र यी विकासका लक्ष्य पूरा गर्ने सन्दर्भमा आन्तरिकरूपमा तयारी पनि गरेको छ। तथापि नेपालसामु थुप्रै चुनौती पनि छन्। जसमध्ये केही सहस्राब्दी विकास लक्ष्य कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पनि देखिएका थिए भने मौजुदा अवस्थामा ती दोहोरिने सम्भावना त्यत्तिकै छ। केही नयाँ चुनौती पनि थपिएका छन्। पहिलो चुनौती दिगो विकासका लक्ष्य आवधिक योजना कि वार्षिक विकास कार्यक्रममा गर्ने भन्नेमा देखिएको छ। दोस्रो, स्थानीय तहमा दिगो विकासका लक्ष्यलाई संस्थागत कसरी गर्ने भन्ने सवाल छ। तेस्रो, कार्यान्वयनस्तर कसरी बढाउने भन्ने चिन्ता छ। चौथो, दिगो विकासका लक्ष्य पूरा गर्न आन्तरिक र बाह्य साधन कसरी परिचालन गर्ने भन्ने छ। पाँचौं, राष्ट्रिय तथा

उपराष्ट्रिय तहमा क्षमता विकास कसरी गर्ने भन्ने चुनौती छ। करिब चार वर्षअघिको भूकम्पले विपद पछिको व्यवस्थापन र पुनर्निर्माणलाई कसरी सम्बोधन गर्ने भन्ने चुनौती पनि थपेको छ। साथै राज्यका विभिन्न तहबीचको शासकीय क्षमता विस्तार र सहकार्यसमेत कसरी गर्ने भन्ने चुनौती पनि उत्तिकै दमदाररूपमा खडा भएको छ।

मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना

नेपाल सरकारले चौथो पञ्चवर्षीय मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना (२०७१/०७२-२०७५/०७६) लागु गरेको समयावधि सकिन लागेको छ। नेपाल सरकारले आफ्नो स्रोत/साधन र आवश्यकतालाई प्राथमिकता दिई पाँच वर्षका लागि जारी गरेको कार्ययोजनाको आवधिक मूल्याङ्कन र प्रभावकारी अनुगमन हुन सकेन। विकास र मानव अधिकार आवधिक योजनामा समावेश गर्ने उद्देश्यसहित लागु भएको पञ्चवर्षीय कार्ययोजनाले शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, श्रम, रोजगार, वातावरण र दिगो विकास जस्ता १६ वटा प्राथमिकता क्षेत्र तोकी सबै मन्त्रालयलाई जिम्मेवार बनाएको छ। सङ्घीयता

सन् २०१८ मा घटनाका आधारमा पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
अपहरण				१४	१४	२८
गिरफ्तारी	२	१००	१०२			
कुटपिट	१३	६६	७९	३३	१२०	१५३
बाल अधिकार				११६२	८६	१२४८
हिरासत वा थुनामा मृत्यु		२	२			
जेलमा मृत्यु		४	४			
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार				३	७	१०
अमानवीय व्यवहार	१	४	५	६	३५	३१
घाइते	६	२०	२६	१९	५७	७६
हत्या		६	६	१७३	१४९	३२२
जातीय विभेद				२८	३४	६२
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	१३	६४	७७			
धम्की		२	२	४	३०	३४
यातना	१	१८	१९			
महिला अधिकार				२८२४		२८२४
जम्मा	३६	२८६	३२२	४२६६	५२२	४७८८

कार्यान्वयनसँगै प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबाट समेत कार्यान्वयन हुने प्रकृतिका कार्ययोजनाका विषय जिम्मेवार निकायमा कुनै परिवर्तन, संशोधन हुन नसक्नु र आ.व. २०७६/०७७ पछि जारी हुने अर्को कार्ययोजनाबारे सरोकारवालासँग विस्तृत छलफल, परामर्शसमेत यस वर्ष हुन सकेन।

मानव अधिकार कार्ययोजनाले परिकल्पना गरेका आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारसहित सीमान्तकृत वर्गका अधिकारलाई दिगो विकास लक्ष्यले समेत प्राथमिकतामा राखेको छ। यी दुवैको समन्वय गरी प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट नै समग्र मानव अधिकार अवस्थामा सुधार ल्याउन सकिन्छ। कार्ययोजनाको आवधिक मूल्याङ्कन नहुनु, जिम्मेवार निकायबीच समन्वयको कमी, अनुगमन समितिको बैठक कार्ययोजनाले परिकल्पना गरेबमोजिम अनिवार्यरूपमा नबस्नु, मानव अधिकारमुखी विकास पद्धति कार्यान्वयन नहुनु नै कार्ययोजना कार्यान्वयनका मुख्य कमजोरी र चुनौती दुवै रहे।

सम्मानितरूपले बाँच्न पाउने अधिकार

सन् २०१८ र मानव अधिकार उल्लङ्घन : तथ्य र तथ्याङ्क

इन्सेकले गरेको अभिलेखअनुसार सन् २०१८ मा मानव अधिकार उल्लङ्घन र ज्यादतीका घटनामा ५ हजार १ सय १० जना पीडित भए। सन् २०१७ मा मानव अधिकार उल्लङ्घन र ज्यादतीका घटनामा ६ हजार ५९ जना पीडित भएको अभिलेख थियो। यस वर्ष मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनामा ३६ महिला र २ सय ८६ पुरुष गरी जम्मा ३ सय २२ जना तथा ज्यादतीका घटनामा ४ हजार २ सय ६६ महिला र ५ सय २२ जना पुरुष गरी जम्मा ४ हजार ७ सय ८८ जना पीडित भएको अभिलेख भयो। गत वर्षको तुलनामा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटना इन्सेकमा कम अभिलेख भयो।

यस वर्ष प्रहरीको गोली लागी कञ्चनपुरमा एक बालकको मृत्यु भयो भने कथित मुठभेडमा भक्तपुरमा दुई जना, बुटवलमा दुई जना र सुनसरीमा एक जना गरी जम्मा ६ जनाको मृत्यु भएको अभिलेख भयो। २०१७

मा सुरक्षाकर्मीको गोली प्रहारबाट ११ जनाको मृत्यु भएको थियो । यो वर्ष यातनाका घटनामा १९ जना, गिरफ्तारीका घटनामा १ सय दुई जना, जातीय विभेदका घटनामा ६२ जना, अमानवीय व्यवहारका घटनामा ३६ जना, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार मा ७७ जना र कुटपिटका घटनामा २ सय ३२ जना र धम्कीका घटनामा ३६ जना पीडित भएको अभिलेख भयो ।

महिलामाथि हुने सबै प्रकारका दुर्व्यवहार

सन् २०१८ मा विगतका वर्षहरूभन्दा महिलामाथि हुने हिंसाका घटनामा २ हजार ८ सय २४ जना पीडित भएको अभिलेख भयो । यस वर्ष बेचबिखन तथा ओसारपसारका घटनामा ८२ जना, कथित बोक्सीको आरोपमा ६३ जना, बलात्कारका घटनामा ४ सय ७५ जना, बलात्कार प्रयासका घटनामा १ सय ५५ जना, यौन दुर्व्यवहारका घटनामा ७९ जना र घरेलु हिंसाका घटनामा १ हजार ६ सय ३२ जना, बहुविवाहका घटनामा ३ सय २६ जना महिला पीडित भएको अभिलेख भयो ।

यस वर्ष परिवारजनबाट १ सय २० जना महिलाको हत्या भयो । गत वर्ष यो सङ्ख्या ८१ थियो । भने जति दाइजो नल्याएको आरोपमा तीन जना महिलाको हत्या भयो भने सोही कारणले २२ जना महिला हिंसामा परेको अभिलेख भयो ।

धनुषा जिल्ला शहीदनगर नपा-७ को १९ वर्षीया स्नेहाकुमारी यादवलाई प्रेम गरेको आरोपमा २०७४ फागुन ८ गते घरमै हत्या गरी भारतमा लगेर अन्त्येष्टि गरेको आरोपमा प्रहरीले बाबु ४६ वर्षीय दिलीपकुमार यादव र विदेह नपा-५ गिद्धावेलापट्टीका ४० वर्षीय राधेश्याम गोइतलाई २०७४ फागुन २६ गिरफ्तार गर्‍यो । पीडित काठमाडौँको नासा कलेजमा कक्षा १२ मा अध्ययनरत थिइन् ।

इन्सेकका ७७ जिल्ला प्रतिनिधिले देशका ७७ जिल्लाका प्रहरी कार्यालयमा रहेका महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्र अनुगमन गरेका थिए । यी कार्यालयमा दर्ता भएका अधिकांश घटनामा मिलापत्र भएको इन्सेकले अभिलेख गर्‍यो । घरेलु हिंसा नियन्त्रण तथा सजाय ऐनमा रहेको मेलमिलापसम्बन्धी व्यवस्था अनुसार घरेलु हिंसाका घटनामा मिलापत्रलाई प्राथमिकता दिनुपरेको प्रहरी कार्यालयहरूले जनाए ।

यो ऐनको कमजोरीको फाइदा उठाउँदै जघन्यखालका घरेलु हिंसाका घटनामा पनि मेलमिलाप गर्ने परिपाटी यस वर्ष पनि देखियो ।

बाल अधिकार

देशका कर्णधार वा भविष्य भनिने बालबालिकामध्ये कैयन् वर्तमानमै असुरक्षित छन् । बालश्रम, बालबालिका ओसारपसार, बेचबिखन, यौनजन्य हिंसा, शिक्षा र स्वास्थ्यको अवसरबाट वञ्चित जस्ता बाल अधिकार हननबाट बालबालिका आक्रान्त रहेको इन्सेकमा रहेको अभिलेखले दर्शाए ।

इन्सेक प्रतिनिधिहरूले जिल्लाका विभिन्न विद्यालयहरूको अनुगमन गरेका थिए । धेरैजसो विद्यालयका भवन बालमैत्री थिएनन् । छात्राहरूका लागि उचित शौचालय थिएन । अत्यन्त न्यून सङ्ख्यामा अपाङ्गमैत्री विद्यालय भेटिए । (हेर्नुहोस् यसै पुस्तकको जिल्लागत विवरणमा शिक्षाको अवस्था) ।

यसबाहेक समाजमा अन्यपक्षबाट पनि बालबालिका उत्तिकै हिंसाको चपेटामा परे (हेर्नुहोस् तालिका) ।

यस वर्ष बालिकामाथि हुने गरेका यौन दुर्व्यवहारका घटनामा वृद्धि भयो । सन् २०१८ मा ८ सय १८ जना बालिका बलात्कारका घटनामा, यौन दुर्व्यवहार २ सय ४५ जना, विद्यालयमा दिइने शारीरिक सजायका घटनामा ४२, बालबालिका बेचबिखन तथा ओसारपसारका घटनामा ७२ जना पीडित भएको अभिलेख भयो । सन् २०१७ मा ५ सय २७ बालिका बलात्कृत भएका घटना अभिलेख गरिएको थियो । विद्यालयमा दिइने शारीरिक दण्डका सबैजसो घटना मिलापत्रमा टुङ्गिए ।

सल्यान जिल्लाको दार्मा गापा-६ किमटाकुराका १२ वर्षीय बालक प्रकाश बुढाथोकीलाई १५ सय रुपियाँ चोरेको आरोपमा २०७५ असोज १८ गते दुल्लु नपा-३ स्थित सागर होटलकी मालिक ३० वर्षीया शान्ति शाहीले दाउराले हानेर हात भाँचिदिइन् । होटलमा काम गर्न बसेका बालकले गल्लाबाट रकम भिकेर भागेको आरोपमा शान्तिले गरेको कुटपिटका कारण बालकको हात भाँचिएको भन्ने जानकारी आए पनि आरोपित पक्षले उपचार खर्च बेहोरेको र पीडित बालक बाहिरी जिल्लाको भएको

कारण मुद्दा चलाउन कसैले अग्रसरता देखाएनन् । राजनीतिक दबाबका कारण मुद्दा चल्न नसकेको अधिकारकर्मीले बताए ।

राज्य र मानव अधिकार

न्यायपालिका

भेला हुन पाउने अधिकारमा अन्तरिम आदेश, वैदेशिक रोजगार, अध्ययन वा अन्यसिलसिलामा विदेशमा रहेको नेपाली नागरिकले आम निर्वाचन मार्फत राज्य सञ्चालनमा सहभागी हुनका लागि उनीहरूको मताधिकारको सुनिश्चित गर्न, विकासको नाममा अभ्र खासगरी सडक विस्तारको नाममा नागरिकको सम्पत्तिमाथि उनीहरूको हक च्युत नगर्न जस्ता आदेशहरू दिएर न्यायपालिकाले नेपालको संविधानमा व्यवस्था भएका मौलिक हक कार्यान्वयनका लागि पहरेदारीको भूमिका खेल्थे । यद्यपि न्यायपालिका, कार्यपालिका र व्यवस्थापिकाबीचको टक्कर सामने आए ।

स्वतन्त्र र सक्षम न्यायपालिकाको स्थापना र यसको निष्पक्ष एवम् अविचलित कार्य सम्पादनले मात्र विधिको शासनलाई सम्भव तुल्याउँछ । नेपालको संविधानमा विधिको शासन वा कानुनी राज्यको प्रवर्धन, मौलिक हक तथा कानुनी हक लगायतका मानव अधिकारको संरक्षण तथा स्वच्छ एवम् निष्पक्ष न्याय सम्पादनका लागि स्वतन्त्र र सक्षम न्यायपालिकाको प्रत्याभूत गरी लोकतान्त्रिक प्रणालीमा नागरिकका अधिकारको संरक्षकको रूपमा न्यायपालिका परिकल्पना गरिएको छ । न्यायपालिकाको सक्षमता र स्वतन्त्रताबाट मात्र नागरिकका हक अधिकार संरक्षित हुन सम्भव छ ।

कार्यपालिका

संविधानले परिकल्पना गरेबमोजिम सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय कार्यपालिकाबाट समन्वय र सहकार्यमा नागरिकको मानव अधिकार संरक्षण, प्रवर्द्धन हुनेमा आशा र विश्वास लिन सकिन्छ । संविधानतः सङ्घीय कार्यपालिका, प्रदेश कार्यपालिका र स्थानीय कार्यपालिका (गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिका) बाट नेपालको संविधान र अन्य कानुनको अधीनमा रही नेपालको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन,

नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा मन्त्रिपरिषद्मा, प्रदेशको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा प्रदेश मन्त्रिपरिषद्मा र स्थानीय तहको कार्यकारिणी अधिकार संविधान र सङ्घीय कानुनको अधिनमा रही गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकामा निहित रहने व्यवस्था रहेकाले संविधान कार्यान्वयन गर्दा तीनै तहले आ-आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रही कार्यकारिणी अधिकार प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपालको सङ्घीय लोकतान्त्रिक व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि तीनै तहका सरकारको अहम् भूमिका पाइन्छ । निर्वाचित सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका कार्यपालिकाले मानव अधिकार संरक्षण, संवर्द्धन र परिपालनाका लागि तीनै तहका निर्वाचित नयाँ नेतृत्वबाट जवाफदेही भूमिका निर्वाह हुन सकेमा नै लोकतान्त्रिक सङ्घीय शासन प्रणालीमा संविधान कार्यान्वयन भई नागरिकको मानव अधिकार संरक्षण हुन सक्ने देखिन्छ ।

व्यवस्थापिका

संविधानमा भएका ३१ ओटा मौलिक अधिकारलाई ऐन बनाई लागु गर्ने दायित्व बोकेको संघीय संसदले ती सबै मौलिक हक कार्यान्वयनका लागि १६ ओटा कानुन बनाउनु पर्ने थियो । त्यससँग सम्बन्धित सबै विधेयक संसदको दोस्रो अधिवेशनबाट पारित भए । संघीय संसदले संविधानमा व्यवस्था भएको मौलिक हक कार्यान्वयन भई जनताले उपयोग गर्ने अधिकार स्थापित गर्नका लागि नयाँ ऐन, नियम, कानुन बनाएर लागु गर्न स्वतन्त्र हैसियत राख्दछ । यसले नागरिक अधिकारका विषयमा छलफल, बहस, पैरवी गरेर, मानव अधिकार हननका घटनालाई पनि संसदको विषयमा प्रवेश गराई आवश्यक कार्यान्वयनको लागि संसदीय समितिमार्फत सरकारलाई निर्देशन दिने हैसियत राख्दछ । यसले गर्दा सर्वाधिकार जनताको मानव अधिकार संरक्षण तथा संवर्द्धन गर्न संघीय संसदको महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ । यस दिशामा व्यवस्थापिका अगाडि बढेको आभास भयो ।

आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार : प्रदेशगत सवालहरू

गत वर्षजस्तै यस वर्ष पनि हामीले सात ओटै

प्रदेशबाट छानिएका सात ओटा आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी आलेखहरू प्रकाशन गरेका छौं । यी आलेखहरू तयार पार्ने क्रममा धेरै जसो प्राथमिक र कतिपय तथ्य तथ्याङ्कहरू द्वितीय स्रोतबाट लिइएका छन् । प्रदेशगत आलेखहरूको विस्तृत विवरण यसै पुस्तकको प्रदेशगत आलेखमा पाउन सकिन्छ ।

यस वर्ष प्रदेश १ बाट सङ्खुवासभा जिल्लाको खाँदबारी नगरपालिका-९ तुम्लिङटारमा रहेका कुमाल जातिको आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारका बारेमा अध्ययन गरिएको छ । संखुवासभाको खाँदबारी नगरपालिका-९ तुम्लिङटारमा मात्रै बसोबास गर्ने कुमाल जाति माटाको भाँडो बनाएर जीविको पार्जन गर्छन् । यो जातिको पुख्खौली पेशा माटोका भाँडाकुँडा बनाउने हो । पशुपालन, माछा मार्ने र कृषि कार्य उनीहरूका सहायक पेशा हुन् । बढ्दो आधुनिकतासँगै बजारमा भित्रिएका प्लास्टिक, आलुमुनियम र स्तलबाट निर्मित भाँडाकुँडाले माटोका भाँडा बिस्थापित गरेपछि उनीहरूको परम्परागत पेशा सङ्कटमा परेको छ ।

प्रदेश २ को धनुषा जिल्लाका सबैला नगरपालिका-१२ मा स्थायी बासोबास गर्ने सरबरिया जातिको सङ्ख्या १ सय हाराहारी मात्रै छ । अल्पसङ्ख्यक तथा दलित समुदायमा पर्ने यो जातिका मानिस गरिबी र अशिक्षामा बाँच्न विवश छन् । दलित भएका कारण उनीहरूमाथि गाउँमा छुवाछूत पनि गरिन्छ । अल्पसङ्ख्यक सरवरिया समुदायमा गरिबी र भूमिहीनताका समस्या छन् । यो समुदायमा बालविवाह, घोडघट तथा दाइजो प्रथा विद्यमान छ ।

प्रदेश ३ को धादिङ जिल्लाको त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका-१ सल्यानटारको खुङ्गा गाउँ, जागिर गाउँ, पीपल गाउँ, चाक्सी गाउँ दराई र कुमाल बस्तीका हात्तीपाइले रोग पीडितको अध्ययन गरिएको छ । धेरैजसो घरका मुख्य मानिसको खुट्टा टूला टूला देखिन्छन् । मोटो भएका छन् । काम गर्ने महिला वा पुरुष, २५-३० वर्षको उमेरमै उनीहरूको खुट्टा वा हात टूला हुने र उपचार समेत नभएपछि सोही खुट्टा वा हातमा टूला घाउ हुन्छन् । त्यसपछि पाक्ने गर्छन् । अनि घरको कामकाजसमेत गर्न नसक्ने अवस्थामा

पुग्छन् । हात खुट्टा लुलो हुने र अपाङ्गताको अवस्थामा पुगेका भए पनि उनीहरू अपाङ्गता परिचयपत्रबाट पनि वञ्चित छन् । यस्तो परिचयपत्र नै नभएकै कारण सरकारले अपाङ्गता भएकालाई दिने सहूलियतबाट समेत वञ्चित छन् ।

गण्डकी प्रदेशको बाग्लुङ जिल्लाको ग्रामीण भेगमा प्रचलित बालविवाहका कारण सिर्जित समस्याका बारेमा बाग्लुङ देहातको पीडा आलेख तयार पारिएको छ । यस आलेखमा बालविवाह हुनेमा बालकको तुलनामा बालिकाको सङ्ख्या धेरै देखिएको, ग्रामीण भेगमा सामाजिक एवं सांस्कृतिक मान्यता, लैङ्गिक विभेद, गरिबी, अशिक्षा, असुरक्षा जस्ता कारण प्रमुखरूपमा देखिए पनि सदरमुकाम र यस आसपासका क्षेत्रमा वैदेशिक रोजगारी बालविवाहको मुख्य कारण भएको उल्लेख छ ।

प्रदेश पाँच अन्तर्गत कपिलवस्तु जिल्लामा बसोबास गर्ने अल्पसङ्ख्यक पत्थरकट्टा र नटुवा जातिको आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी आलेख यसपटकको वर्ष पुस्तकमा समेटिएको छ । नेपालमा ५ सय ५२ जना पत्थरकट्टा छन् भने २ सय ९१ जना नटुवा । सरकारले यहाँका पत्थरकट्टालाई लोपोन्मुख, अल्पसङ्ख्यक जातिमा सूचीकृत गरेको छ तर नटुवा जातिलाई भने राष्ट्रिय जनगणनामा समेत समेटिएन । उनीहरूलाई दलितमा सूचीकृत गरिएको छ ।

कर्णाली प्रदेशको दैलेख जिल्लामा अस्थायी बसोबास गरिरहेका राउटेहरूको आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्थाका बारेमा छोटो अध्ययन गरिएको छ । राउटे दैलेखलगायतका सुर्खेत, अछाम, सल्यान, दाङ तथा यही भेगमा राउटे समुदाय घुम्दै आएका पाइन्छ । गुराँस गाउँपालिकाले त्यतिबेला लिएको तथ्याङ्कअनुसार १ सय ४९ जनामात्र राउटे भएका पुष्टि भएको छ । यसअघि सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमअन्तर्गतको भत्ता लैजाँदा पनि मौखिकरूपमा जे नाम बताए, त्यसैका आधारमा प्रत्येक व्यक्तिलाई उनीहरूको बसोबासस्थलमै पुगेर वितरण गरिन्थ्यो । नयाँ परिचयपत्र लिएपछि चाहिँ त्यसकै आधारमा सरकारी र गैरसरकारी सुविधा पाउने गरेका छन् ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशको दार्चुला जिल्लाका केही भागमा अबै पनि तुइन हटेको छैन ।

सरकारले २०७२ सालमै देशभरका तुइन बिस्थापन गर्ने नीति लिएको थियो । यसै क्रममा दार्चुलाको महाकाली नदीमा एक र सहायक नदीहरूमा तीन ठाउँका तुइन बिस्थापन भए । मुलुकभर यति धेरै तुइन बिस्थापन हुँदा पनि दार्चुलाको महाकाली नदीको तुइन भने कायमै रह्यो । २०७५/०७६ मा भने बल्लतल्ल महाकाली नदीमा पर्ने लेकम गाउँपालिका-३ लालीमा भोलुङ्गे पूल निर्माण गरिएको छ ।

निष्कर्ष

‘समृद्ध नेपाल: सुखी नेपाली’ भन्ने सरकारी नारा तथा कार्यक्रमलाई आमनागरिकले आशाको नजरले हेरे । सरकारले केही गर्दैछ भन्ने भाव जनतामा पैदा गराउन सरकार केही हदसम्म सफल भयो । नौलो अभ्यासका रूपमा सञ्चालनमा आएको सङ्घीयता र यसको अङ्ग सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले विकास तथा समृद्धिको जनचाहनालाई पूरा गर्ने खालका नीति तथा कार्यक्रम तयार गरी लागु गरिएको बताए । यी सबै सरकारले भौतिक पूर्वाधार विकास, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारलाई प्राथमिकता दिई आय/व्ययको विवरण प्रस्तुत गरे । संविधानतः तोकिएका जिम्मेवारी पूरा गर्न सबै सरकारहरू क्रियाशील भएको आभास भयो ।

संविधानको मौलिक हक कार्यान्वयनका सन्दर्भमा मौलिक हकसम्बन्धी कानुनको निर्माण गरिनु सुखद पक्षका रूपमा लिन सकिन्छ । निर्मला पन्तको बलात्कारपछि हत्या घटनाका आरोपितलाई कानुनी दायरामा ल्याउन नसक्नु, अदालतले रिहा गर्ने आदेश दिइसकेका व्यक्तिलाई पुनः गिरफ्तार गर्नु, इन्काउण्टरका नाममा मानिसहरूको हत्या गरिनु जस्ता घटना यस सरकारको आलोचनाको विषय भयो । जनजीविकाका सवालमा भरपर्दो काम हुन

नसक्नुजेल नीति र नियममा उल्लेख गरिएका कुरालाई कसैले पत्याउँदैनन् । यो सरकारलाई काम नगर्न, परिवर्तनको आभास नदिलाउन, सङ्क्रमण, कानुनी अभावको बाहना देखाएर उम्कने छुट छैन । किनभने लामो अस्थिरताबाट दिक्क भएका नेपाली स्थायित्वका पक्षमा रहेका कारण यो गठबन्धनलाई दुई तिहाइ मत दिएका हुन् । जनताको आशा र भरोसालाई तुसारापात नगरी नीति तथा कार्यक्रम तय गर्नु यो सरकारको मुख्य अभिभारा हो ।

सुझाव

- संविधानले ग्यारेण्टी गरेका मौलिक हकहरूको प्राप्तीका लागि तदारुकता देखाउने ।
- अदालती आदेश कार्यान्वयन गर्न/गराउन सरकार जवाफदेही बन्नुपर्ने ।
- मानव अधिकार उल्लङ्घनका गम्भीर घटनामा संलग्नलाई कानुनी दायरमा ल्याउने ।
- सङ्क्रमणकालीन न्यायका सवाललाई पीडितमुखी बनाइ राज्यले अपनत्व गर्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने
- भूकम्पपीडितको पुनर्स्थापना कार्य निर्धारित समयमा सम्पन्न गर्ने ।
- मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।
- दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न सोही अनुसारका सरकारी नीति तथा कार्यक्रम तय गर्ने ।

विजयराम गौतम
कार्यकारी निर्देशक

मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका तथ्याङ्क २०१८

परिशिष्ट १

नेपाल- घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	मानव अधिकार उल्लङ्घन राज्यपक्षबाट			मानव अधिकार ज्यादती अन्यपक्षबाट			कूल जम्मा
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	
घाइते							
बम विष्फोटबाट				७	११	१८	१८
दोहोरो भडपमा	६	१५	२१		९	९	३०
आगो लगाएर				३		३	३
एसिड छर्केर				२	२	४	४
गोली लागेर		५	५		१२	१२	१७
धारिलो हतियारबाट				७	२३	३०	३०
जम्मा	६	२०	२६	१९	५७	७६	१०२
बाल अधिकार							
बालश्रम					२	२	२
बेचबिखन तथा ओसारपसार				५०	२२	७२	७२
बालविवाह				४५	६	५१	५१
बलात्कार				८१८		८१८	८१८
नवजात शिशुको हत्या				७	११	१८	१८
विद्यालयमा शारीरिक सजाय				१६	२६	४२	४२
यौन दुर्व्यवहार				२२६	१९	२४५	२४५
जम्मा				११६२	८६	१२४८	१२४८
अमानवीय व्यवहार							
कथित बोक्सोको आरोप					५	५	५
अन्य	१	४	५	४	११	१५	२०
अनुहारमा मोसो लगाएको					९	९	९
कपाल खौरिएको				२		२	२
जम्मा	१	४	५	६	२५	३१	३६
आर्थिक/सामाजिक/सांस्कृतिक अधिकार							
आफ्नो सम्पत्तिको अधिकार				२	५	७	७
जागिरबाट निष्काशन				१		१	१
ज्यालाबाट वञ्चित					२	२	२
जम्मा				३	७	१०	१०
अपहरण							
अपहरण				१४	१४	२८	२८

घटनाको प्रकार	मानव अधिकार उल्लङ्घन राज्यपक्षबाट			मानव अधिकार ज्यादती अन्यपक्षबाट			कुल जम्मा
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	
महिला अधिकार							
बेचबिखन तथा ओसारपसार				८१		८१	८१
जबरजस्ती यौन कार्यमा लगाएको				६		६	६
कथित बोक्सीको आरोप				६३		६३	६३
बलात्कार				४७५		४७५	४७५
बलात्कार प्रयास				१५५		१५५	१५५
बहुविवाह				३३६		३३६	३३६
घरेलु हिंसा				१६३२		१६३२	१६३२
यौन दुर्व्यवहार				७९		७९	७९
जबरजस्ती गर्भपतन				६		६	६
जम्मा				३८२४		३८२४	३८२४
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार							
भेला/सङ्गठित हुने अधिकार	५	३२	३७				३७
लाठी चार्ज	८	३२	४०				४०
जम्मा	१३	६४	७७				७७
जातीय विभेद							
सार्वजनिक स्थलमा प्रवेशबाट वञ्चित				३	४	७	७
जातीय छुवाछूत				३४	२७	५१	५१
विभिन्न अवसरबाट वञ्चित				१	३	४	४
जम्मा				३८	३४	६२	६२
गिरफ्तारी							
जम्मा	२	१००	१०२				१०२
हिरासत वा थुनामा मृत्यु							
जम्मा		२	२				२
यातना							
जम्मा	१	१८	१९				१९
कुटपिट							
जम्मा	१३	६६	७९	३३	१२०	१५३	२३२
धम्की							
जम्मा		२	२	४	३०	३४	३६
जेलमा मृत्यु							
जम्मा		४	४				४

घटनाको प्रकार	मानव अधिकार उल्लङ्घन राज्यपक्षबाट			मानव अधिकार ज्यादती अन्यपक्षबाट			कुल जम्मा
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	
हत्या							
घाँटी रेटेर				२		२	२
घाँटी थिचेर				१	१	२	२
घाँटी काटेर				५	६	११	११
घन प्रहारबाट				१	२	३	३
ढुङ्गाले किचेर					२	२	२
बलात्कारपछि				१९		१९	१९
आगो लगाएर				७	१	८	८
भीर वा डाँडाबाट खसालिएको				१	१	२	२
भुण्ड्याएर				५		५	५
विष खुवाएर				६	४	१०	१०
लाठी प्रहारबाट				८	११	१९	१९
कुटपिट गरी				६७	५७	१२४	१२४
गोली हानी		६	६	४	१२	१६	२२
खुकुरी प्रहारबाट					४	४	४
धारिलो हतियार प्रहारबाट				४५	४५	९०	९०
हत्याको प्रकृति नखुलेको				२	३	५	५
जम्मा		६	६	१७३	१४९	३२२	३२८
कुल जम्मा	३६	२८६	३२२	४२६६	५२२	४७८८	५११०

पेशा	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
राजनीतिक कार्यकर्ता	६	९८	१०४	४	४०	४४
स्वास्थ्य कार्यकर्ता	६	१७	२३	१७	९	२६
स्वास्थ्यकर्मी				४		४
प्रहरी		३	३	७	३८	४५
सामाजिक कार्यकर्ता	५	३	८	५	४	९
मानव अधिकारकर्मी	१		१	३		३
मजदुर		१८	१८	६३	३५	९८
नाबालक				५२	८	६०
ज्येष्ठ नागरिक				१६	२	१८
जागिरे/कर्मचारी	३	५	८	१०	२१	३१
पत्रकार		१६	१६	३	४४	४७
विद्यार्थी	४	७०	७४	१११०	११६	१२२६
शिक्षक		१	१	८	१८	२६
इन्जिनियर					५	५
उद्योग व्यवसायी	२	१७	१९	४५	१५	६०
कृषक	३	३६	३९	११३४	१४२	१२७६
कानून व्यवसायी					१	१
गृहिणी	६		६	१६८३	४	१६८७
नखुलेको		२	२	१०२	२०	१२२
जम्मा	३६	२८६	३२२	४२६६	५२२	४७८८

परिशिष्ट २

पेसागत
आधारमा
पीडित
सङ्ख्या

परिशिष्ट ३ प्रदेश १ : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते	३	१	४	५	१६	२१
बाल अधिकार				२३३	६	२३९
अमानवीय व्यवहार				२	३	५
आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकार				१	१	२
अपहरण				२	८	१०
महिला अधिकार				४१९		४१९
अभिव्यक्ति भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार		४	४			
जातीय विभेद				२	२	४
गिरफ्तारी	१	४३	४३			
यातना		१	१			
कुटपिट	२	६	८	५	२३	२८
धम्की				१		१
हत्या		१	१	२८	३०	५८
जम्मा	६	५५	६१	६९८	८९	७८७

परिशिष्ट ४ प्रदेश २ : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते				१०	२४	३४
बाल अधिकार				२०३	८	२११
अमानवीय व्यवहार	१		१	२	२	४
आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकार				१		१
अपहरण				५	१	६
महिला अधिकार				२३५		२३५
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार		४	४			
जातीय विभेद				२	८	१०
यातना		१	१			
कुटपिट	३	२	५	४	१०	१४
धम्की				२	४	६
हत्या				३६	३३	६९
जम्मा	४	७	११	५००	९०	५९०

परिशिष्ट ५ प्रदेश ३ : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते		३	३		७	७
बाल अधिकार				३६५	१८	३८३
अमानवीय व्यवहार				१		१
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार				३	३	३
अपहरण				३	१	४
महिला अधिकार				३९७		३९७
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	१	३३	३३			
जेलमा मृत्यु		१	१			
जातीय विभेद				१	५	६
गिरफ्तारी		११	११			
हिरासतमा वा थुनामा मृत्यु		१	१			
यातना		५	५			
कुटपिट		१	१	३	४	७
धम्की				३	३	३
हत्या		३	३	३५	३८	५३
जम्मा	१	५५	५६	६९५	६८	७६३

परिशिष्ट ६ प्रदेश ४ : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते				३	३	५
बाल अधिकार				१३३	८	१३०
अमानवीय व्यवहार				१	१	१
आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकार				१	१	१
महिला अधिकार				३६८		३६८
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	९	१८	२७			
जातीय विभेद				३	१	४
गिरफ्तारी		३०	३०			
कुटपिट	३	३३	३५	५	३१	३६
धम्की		१	१		८	८
हत्या				१५	९	२४
जम्मा	१३	६१	७३	५१५	५३	५६७

परिशिष्ट ७ प्रदेश ५ : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते				१		१
बाल अधिकार				२३१	१७	२४८
अमानवीय व्यवहार		४	४	१	८	९
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार				१	१	२
अपहरण				४	३	७
महिला अधिकार				७३६		७३६
जेलमा मृत्यु		३	३			
जातीय विभेद				१३	४	१७
गिरफ्तारी	१	१३	१४			
हिरासतमा वा थुनामा मृत्यु		१	१			
यातना		४	४			
कुटपिट				४	१२	१६
धम्की				१	६	७
हत्या		२	२	४१	२४	६५
जम्मा	१	२७	२८	१०३३	७५	११०८

परिशिष्ट ८ प्रदेश ६ : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते	३	८	११		६	६
बाल अधिकार				६०	२७	८७
अमानवीय व्यवहार					४	४
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार					१	१
महिला अधिकार				२५७		२५७
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	२	३	५			
जातीय विभेद				६	८	१४
गिरफ्तारी		७	७			
यातना		५	५			
कुटपिट		२०	२०	११	३६	४७
धम्की		१	१		१०	१०
हत्या				१४	१३	२७
जम्मा	५	४४	४९	३४८	१०५	४५३

परिशिष्ट ९ प्रदेश ७ : घटनाको प्रकार अनुसार पीडित सङ्ख्या

घटनाको प्रकार	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
घाइते		९	९	१	१	२
बाल अधिकार				४८	२	५०
अमानवीय व्यवहार					७	७
अपहरण					१	१
महिला अधिकार				४१२		४१२
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	१	३	४			
जातीय विभेद				१	६	७
गिरफ्तारी		७	७			
यातना	१	२	३			
कुटपिट	५	१५	२०	१	१४	१५
हत्या		१	१	१४	१२	२६
जम्मा	७	३७	४४	४७७	४३	५२०

परिशिष्ट १० पीडित हुनेहरूको सङ्ख्या : घटनाको प्रकार र महिना

घटनाको प्रकार	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec	जम्मा
अपहरण	१	८	१	१	२	५	१	७		१		१	२८
गिरफ्तारी	१	३६	६	६	१९	७	७	२	९		९		१०२
कुटपिट	१८	२६	२३	२२	१६	३५	२५	२१	६	१२	१४	१४	२३२
बाल अधिकार	८६	९७	११९	९७	१०९	९६	१०८	१२६	१३९	११३	९२	६६	१२४८
हिरासत वा थुनामा मृत्यु									१		१		२
जेलमा मृत्यु				२		१				१			४
आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार		१		१	३			१				४	१०
अमानवीय व्यवहार	५	५	१	१	२	६	५		२	३	१	५	३६
घाइते	८	४	१५	८	३	८	२२	११	४	१६	१	२	१०२
हत्या	२४	२९	२७	१०	२३	३२	३५	३५	२९	२९	२९	२६	३२८
जातीय विभेद	६	७	३	८	११	८	५	४	३	३	१	३	६२
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	८	४	१७	२९		८	१	५			५		७७
धम्की	१	५	४	३	४	२	२	५	१	३	५	१	३६
यातना		२		१	४	७	२	१	१	१			१९
महिला अधिकार	३४२	२९९	३८५	२२६	२७२	२१५	२५२	२५१	२०५	२२४	१७३	८०	२८२४
जम्मा	५००	५२३	५०१	४१५	४६८	४३०	४६५	४६९	४००	४०६	३३१	२०२	५११०

परिशिष्ट ११ जातजातिका आधारमा पीडित सङ्ख्या

जातजाति	राज्यपक्षबाट			अन्यपक्षबाट		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
सन्यासी				२४	५	२९
ब्राम्हण	५	७०	७५	४२९	६८	४९७
बैश्य				२८	१	२९
बनिया		१	१	१५	५	२०
दलित	६	२८	३४	९७१	९८	१०६९
आदिवासी	५	७	१२	८७	१२	९९
मण्डल				४४	४	४८
मुस्लिम	२	१	३	१७९	१६	१९५
नेवार	१	२०	२१	४३	६	४९
जनजाति	७	६२	६९	१२०६	१०२	१३०८
क्षेत्री	९	८६	९५	८०६	१४३	९४९
कोइरी		१	१	१८	१३	३१
कायस्थ				१		१
तेली	१	२	३	५९	१३	७२
गोडिया				२		२
यादव		२	२	१११	२१	१३२
नखुलेको		६	६	२४३	१५	२५८
जम्मा	३६	२८६	३२२	४२६६	५२२	४७८८

परिशिष्ट १२ भौतिक संरचनामा क्षति

घटनाको प्रकार	जम्मा
स्वास्थ्य केन्द्र	२
सरकारी सवारी साधनहरू	१३
सरकारी कार्यालयहरू	१८
सञ्चार क्षेत्र	३
दूरसञ्चार टावर	४
निजी सवारीसाधन	२३
निजी घर	३
निजी कार्यालयहरू	२
नगरपालिका भवन	११
जलविद्युत आयोजना	१

प्रहरी चौकी	२
निजी सम्पत्ति	३
जिल्ला शिक्षा कार्यालय	१
विद्यालय	४
विद्युतसँग सम्बन्धित क्षेत्र	१
विश्वविद्यालय	१
उद्योग	१
क्याम्पस	३
हुलाक कार्यालय	१
जम्मा	९७

नेपालमा पहिलो मानव अधिकार समाचार अनलाइन

INSECOnline
HUMAN RIGHTS...A WINDOW TO NEPAL

हामी बारे | कसलाई चुनौत | सम्पर्क

बुधबार, फाल्गुन १, २०७५

[हाम्रो गतिविधि](#) [फिचर](#) [विचार मञ्च](#) [अन्तर्वार्ता](#) [जन्मत](#) [मानव अधिकार प्रतिवेदन](#) [विश्लेषण](#) [माइन् प्रविवेदन](#) [प्रेस विज्ञप्ति](#)

दुईनेक सुदुरपश्चिम प्रदेश कार्यालय, धनगढीको अवलोकनमा माघ २४ गते नागरिक सङ्गठन (सङ्घ, संस्था) का संवैधानिक अधिकार संवाद कार्यक्रममा धारणा राख्ने दुईनेकको अध्यक्ष डा. दीपेन्द्र श्रेष्ठ । फोटो: दुईनेक सुदुरपश्चिम प्रदेश कार्यालय, धनगढी

Show/Hide Caption

मुख्य समाचार

सुन र शौचालय जान समस्या भएको कैदीबन्दीको गुनासो
अर्घाखाँची / ०७५ माघ २९ गते

पत्रकार दिपासीमाथि कुटपिट
सर्लाही / ०७५ माघ २९ गते

स्थानीय तहले अवज्ञता परिचय पत्र वितरण नगर्दा सेवाग्राही
सुर्ज्याबाट नङ्कित
अर्घाखाँची / ०७५ माघ २९ गते

जातीय भेदभाव गरी कुटपिट गरेको घटनाका आरोपितलाई
कारबाहीको माग
कास्कीकोट / ०७५ माघ २९ गते

एक वर्षदेखि मजदुरले ज्याला नपाएको गुनासो
कास्कीकोट / ०७५ माघ २९ गते

www.insec.org.np

HUMAN RIGHTS

HUMAN RIGHTS...A WINDOW TO NEPAL

नेपाल
मानव अधिकार
वर्ष पुस्तक २०७८

समाचार

सुन र शौचालय जान समस्या भएको कैदीबन्दीको गुनासो

जिल्ला कारागार अर्घाखाँचीको पुरुष कक्षमा एउटा मात्र कोठा र एउटा मात्रै शौचालय हुँदा सुन र शौचालय जान समस्या भएको कैदीबन्दीहरूले गुनासो गरेका छन् । २५ जनाको क्षमता भएको जिल्ला कारागारमा ३९ जना कैदीबन्दी छन् । ३९ जना मध्ये चार जना महिला छन् । ३५ जना पुरुषहरूको लागि एउटा मात्रै कोठा छ भने शौचालय पनि एउटा मात्रै छ । कैदीबन्दीलाई सुन त समस्या छँदैछ । यो.....

नेपाली र अङ्ग्रेजीमा
www.inseconline.org

मानव अधिकारसम्बन्धी विविध
समाचारहरू समेटिएको
यस वेबसाइटमार्फत्
देशको मानव अधिकार स्थितिको
ताजा जानकारी लिनुहोस् ।